Anto Leikola

Filosofia ja minä

En ole koskaan opiskellut yliopistossa filosofiaa, joskin olen sitä hieman opettanut yhdessä ystäväni Tapio Markkasen kanssa pitämäni ”Tieteen historian ja filosofian” kurssin yhteydessä. Laadin tätä kurssia varten jopa yli kymmenen sivun vihkosen, ja kun luentosarja jatkuu yhä joka toinen syksy, oltuani jo vuosia virallisesti eläkkeellä, en ole vieläkään päässyt filosofiasta eroon.

Löysin joskus kauan sitten isäni kirjahyllystä Bertrand Russellin kirjan *Filosofiaa jokamiehelle*, joka oli suomennettu 1951 esseevalikoimasta *Unpopular Essays.* Se oli luultavasti ensimmäinen ja riemastuttava kosketukseni filosofiaan. Russellin teksti oli hilpeää ja virkistävää, ja oman vaikutuksensa tekivät sellaiset lukujen nimet kuin ”Älyllisen hölynpölyn pääpiirteet” tai ”Orjuutettujen hyveellisyydestä”. Luultavasti jo tuolloin minussa itivät ja kasvoivat eräät niistä perusvakaumuksista, jotka sitten parhaiten soveltuivat luonnontieteilijän maailmaani. Kun nyt lueskelen Russellin kirjaa, löydän sieltä periaatteen: ”Filosofian tutkiminen perustuu käsitykseen, että tieto on hyvää, vaikka se, mitä saamme tietää, tuottaisikin tuskaa. Ihminen, jolla on filosofin mielenlaatu, olipa hän ammattifilosofi tai ulkopuolinen, toivoo, että hänen mielipiteensä mahdollisimman suuressa määrin perustuisivat tosiasioihin, ja yhtä suuressa määrin hän rakastaa tietoa ja vihaa eksytystä.” En ole nähnyt aiheelliseksi poiketa tästä periaatteesta.

Eräät ystäväni harrastivat jo kouluaikana filosofiaa, esimerkiksi Schopenhaueria, ja Sartrekin vetosi muutamiin. Mutta itselleni Russell pysyi tärkeänä. Hankin ja luin useampia hänen kirjojaan, muun muassa laajan *Länsimaisen filosofian historia*n, ja vaikka esimerkiksi Egon Friedellin *Uuden ajan kulttuurihistoria*, joka ystäväpiirissäni oli suosiossa, onkin minulta toistaiseksi jäänyt lukematta, en ole pitänyt sitä suurenakaan vahinkona; eihän Friedell edes kunnolla ymmärtänyt Darwinin merkitystä! Luin myös Eino Kailaa, jonka erästä yleisluentoa olin kerran kuulemassa, ja G. H. von Wrightiä, johon 1960-luvulla saatoin henkilökohtaisestikin tutustua. Oman ikäpolveni miehiä oli etenkin S. Albert Kivinen, jonka kanssa ystävystyin luullakseni jo 1950-luvulla. Myöhemmin tutustuin Oiva Ketoseen, jonka kirjaa *Se pyörii sittenkin* saatoin suositella monille, sekä moniin hiukan itseäni nuorempiin filosofeihin, kuten Ilkka Niiniluotoon ja Juha Manniseen.

Työskennellessäni WSOY:n tietokirjaosastolla 1970-luvun taitteessa päätimme yhdessä kirjallisen johtajan Vilho Vikstenin kanssa, että Ludwig Wittgensteinin *Tractatus logico-philosophicus* olisi käännettävä suomeksi. Suomentajaksi ilmaantui Heikki Nyman, saatesanat saatiin itseltään von Wrightiltä, ja niinpä kymmenen vuoden aikana Nymanin työpajasta virtasi jatkuvasti uusia Wittgenstein-suomennoksia, vaikka itse olin jo paljon aikaisemmin jättänyt kustantamon. Muistan kuulleeni, että ellei alkuperäisiä saksalais-englantilaisia laitoksia oteta lukuun, ei Wittgensteinin tuotantoa ollut kokonaisuudessaan ilmestynyt muilla kielillä kuin japaniksi ja suomeksi!

Monien itse suomentamieni kirjojen joukossa on paljonkin filosofiaa, muun muassa Konrad Lorenzin *Peilin kääntöpuoli*, Jacques Monodin *Sattuma ja välttämättömyys* ja von Wrightin *Tiede ja ihmisjärki*, niin että voin sanoa vuosien mittaan olleeni jatkuvasti tekemisissä filosofian kanssa. Mutta niin sanoakseni tekniseen analyyttiseen filosofiaan en ole koskaan yrittänyt perehtyä.

Mutta jos kysyn, mitä filosofia on minulle henkilökohtaisesti merkinnyt, joudun ongelmalliseen tilanteeseen. Tieteenfilosofian puolesta asia tuntuu selvemmältä: minulle filosofia merkitsee tietä selkeään ajatteluun, etten sanoisi järkevään ajatteluun. Tieteessä – jolla tarkoitan lähinnä luonnontieteitä – on asioita, jotka tuntuvat varmoilta, vähemmän varmoilta ja epävarmoilta. Mutta epävarmuus ei minua ihmeemmin häiritse. Ajattelen, että jos jokin asia ei ole vielä selvillä, se ehkä selviää myöhemmin, tai sitten ei. Kun aikanani tutkin alkion solujen determinaatiota, minulta joskus kysyttiin, voidaanko erilaistuneita soluja jotenkin muuttaa erilaistumattomiksi, niin että niistä voisi kehittyä aivan toisenlaisia soluja. En osannut vastata paremmin kuin että nykyään siihen ei pystytä, mutta ehkä se on joskus mahdollista, ehkä ei. Tänään, vuosikymmeniä myöhemmin, solujen palauttaminen kantasoluiksi on tietyissä rajoissa mahdollista. Näinhän tiede toimii: tietyssä historian vaiheessa vastausta ei tiedetä, mutta joskus se ehkä tiedetään, emmekä voi nähdä etukäteen, milloin ja miten tiede on edennyt asiassa riittävän pitkälle, emme edes sitä, milloin se on oppinut tekemään oikeita, siis vastattavissa olevia kysymyksiä. Tässä mielessä tieteenfilosofia tuntuu triviaalilta, mutta parempiakaan perusteita tieteen puolesta ei ole löytynyt – ja joka tapauksessa useimmiten on havaittu, että tiede toimii. Käytännön tekniikka on siitä varmimpana todisteena.

Nähdäkseni hyvin toisenlainen on kysymys sellaisista ylevistä asioista kuin elämän tarkoitus tai maailmankaikkeuden merkitys tai ihmisen ”luontainen tärkeysasema maapallojärjestelmässä”, korpifilosofi Konsta Pylkkäsen ilmaisua käyttääkseni. En tunne näihin kysymyksiin suurtakaan kiinnostusta, sillä en luule, että vastauksia on edes mahdollista löytää, enkä tiedä, miksi maailmankaikkeudella yleensä pitäisi olla jotain merkitystä tai elämällä tarkoitusta. Uskontojen pyhistä kirjoituksista ei tällaisia vastauksia löydy, eikä niitä saa pyhien kirjoitusten selittäjiltäkään. Niinpä jätän nämä ongelmat rauhaan,

varsinkin kun ne eivät ole minulle mitään ongelmia. Enintään voin kysyä oman elämäni merkitystä, ja silloin alkaakin olla kysymyksessä moraalifilosofia, ei metafysiikka. Kysymys kuuluukin nyt: miten minun olisi käytettävä elämäni, ja tässä, niin kuin kaikessa moraalifilosofiassa, on kysymys suhteesta toisiin ihmisiin, miksei jossain määrin myös eläimiin. On helppo sanoa, että olisi pyrittävä hyvään ja kartettava pahaa, mutta paljon vaikeampaa on tietää, mikä milloinkin on hyvää ja mikä pahaa.

En pyri ratkaisemaan näitä kysymyksiä tässä enkä muuallakaan. Sen sijaan sivuan kysymystä ”ihmisarvosta”, jota olen huomannut viime aikoina käytetyn lähes yhtä tiuhaan ja yhtä ongelmattomasti kuin ”tasa-arvoa”. Monien mielestä ihmisarvo liittyy ”ihmisyyteen” siinä yksinkertaisessa mielessä, että jokaisella ihmisellä on ominaisuus nimeltä ihmisyys, ja siten jokaisella on myös tietty ilmeisen absoluuttinen ihmisarvo. ”Ihmisyyden” määrittely on ollut huomattavasti vaikeampaa, mutta joskus sillä on suurikin käytännön merkitys: onko hedelmöittynyt munasolu ihminen vai ei, toisin sanoen, onko sillä ihmisyys ja ihmisarvo, ja elämän toisessa päässä voidaan kysyä, onko aivokuollut yksilö enää ihminen. Entä jos ulkoavaruudesta ponnahtaisi esiin enemmän tai vähemmän meidän kaltaisiamme olentoja, olisiko heihin suhtauduttava niin kuin ihmisiin ainakin? Tästä ehkä selvitään vastaamalla, ettei tuollaisia avaruusolentoja ole koskaan ollutkaan muualla kuin tieteisromaaneissa. Mutta mitä olisi sanottava kahden tai kolmen miljoonan vuoden takaisista nykyisen lajimme edeltäjistä? Heitä – niitä – on ainakin ollut olemassa. Milloin esi-ihmisistä tuli ihmisiä, niin että he saivat osakseen myös ihmisarvon? Charles Darwin jättää *Ihmisen polveutumisessa* tämän kysymyksen vastaamatta, mutta huomauttaa samalla, että sillä ei ole suurtakaan merkitystä. Tässä olen hänen kanssaan samaa mieltä: asialla ei ole juuri merkitystä, eivätkä vuosimiljoonien takaiset edeltäjämme sitä missään vaiheessa pohtineet. Vielä hämärämmäksi asia muuttuu, kun ryhdytään puhumaan ”eläinarvosta”, sillä pian joudutaan kysymään, onko eläinarvonsa myös laakamadoilla, onteloeläimillä ja sienieläimillä, yksisoluisista puhumattakaan. Ehkäpä Topeliuksen ohje ”Ole hyvä elämille!” riittäisi sellaisenaan, ilman erityisten eläinarvojen pohdintaakin.

”On helppo sanoa, että olisi pyrittävä hyvään ja kartettava pahaa, mutta paljon vaikeampaa on tietää, mikä milloinkin on hyvää ja mikä pahaa.”

Niinpä en jää liiemmälti pohtimaan moraalifilosofian tai metafysiikankaan maailmaa vaan tyydyn lainaamaan Rabelaisin Juomaveikkojen keskustelua: ”Teorioista en ole perillä, mutta käytännössä tulen koko hyvin toimeen” – *Je n'entens poinct la théorique; de la praticque je me ayde quelque peu.* Sanoivathan Wittgenstein ja M. A. Numminenkin, että siitä, mistä ei voi puhua, on syytä vaieta.